

לשוננו לעם

עורכים: שושנה בהט, דוד טלשיר

מתוך

כרך מד, תשנ"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ציור בצבעי מים על גבי נייר. צפת, המאה הי"ט

דן אלמגור

מסע העדלידע

בשנת תרס"ח, עם מותו של המילונאי והבלשן יהושע שטינברג – בעל משפט האורים (המוכר לנו גם כמילון התנ"ך) – כתב עליו יוסף קלוזנר בהשילוח, בחתימת "המשקיף":

רוב החסרונות של בני הדור ההוא דבקו גם בשטינברג: רשמיות ידועה, "פוריסמוס" משונה ויראה מפני ה"לאומיות" המביאה לידי "שוביניסמוס", אבל תחת בגדיהשרד דפק לב עברי. (כרך יח, עמ' 384)

"פוריסמוס" הוא כמובן פוריזם, "טהרנות". היום, לכבוד גיליון פורים, נפתח כאן בסדרת רשימות שיש בה מן ה"פורימיסמוס", ללא "שוביניסמוס" או "רשמיות ידועה". בספר חוזה ברח (תל-אביב תש"ן) מספר שלמה שבא שביאליק בעל ההומור, חובב השמחה והריקודים, התלונן פעם בחגיגת פורים אחת: "הצעירים לא יודעים לשמוח ולהתהולל". הוא נכנס למעגל הרוקדים ושר והכריז: "ראבידוביץ ירצה על היחס בין הרמב"ם לוויזתא" (עמ' 209), בלגלו על רצינותו המופרזת של עמיתו הליטאי, שמעון ראבידוביץ. כיוון שאין ביכולת כל קוראי לשוננו לעם לרקוד בצוותא בחג הפורים הממשמש ובא, ואפילו לא להקשיב יחד להרצאה על היחס שבין הרמב"ם לוויזתא ברוח המנהג העתיק הקשור ב"רב של פורים", נצא לפחות יחד למסע פורימי למיטיבי לכת – מעין אודיסאה – בעקבות העד-לא-ידע.

א. קרנבל פורים

את סיפור אימוצו של המונח **עד-לא-ידע** לקרנבל הפורים התל-אביבי כבר סיפרו בהרחבה לפני יותר מיובל שנים, א"ז בן-ישי (בכרך פורים של **ספר המועדים**, עמ' 291–292) ודניאל פרסקי, בפלייטונו "אלה תולדות עֲדֶלְיָדָע" (בספרו **זמנים טובים**, ניו-יורק תש"ד, עמ' 152–158). כן תואר העניין בעיתוני פורים שיצאו בתרצ"ב (**אץ קוצץ**, **הקומקום**, **הרעשן**) ובתרצ"ג (**קרובץ לפורים**). מן הרשימות הללו עולה שגם לידתה של פרשה זו קשורה במגמות ה"פוריסמוס" וה"שוביניסמוס". וכך מתאר פרסקי בהומור את חבלי לידתו של המונח הפורירי המוכר:

בפרוס פורים תרצ"ב עלתה על הפרק בוועדה למפעלי פורים (שנתמנה מטעם עיריית תל-אביב) השאלה בדבר שם עברי למושג "קארניוואל", יען וביען נמצאו הרבה מערערים על המלה הזרה והקתולית הזאת, שאינה הולמת בשום אופן את החג העממי ארץ-הישראלי. ובכן הוכרז על התחרות פומבית עם פרסי-כסף הגונים. נקבע לשם כך חבר שופטים, הלא הם: י. ד. ברקוביץ, יהודה גראזובסקי (בעל המלון העברי), א' סמיאטיצקי (עורך ספרי הוצאת אמנות), יעקב פיכמאן, יהודה קרני. הקהל בתל-אביב הזדעזע. זה היה הנסיון הראשון בתולדות שפתנו, אשר שאלת מלה עברית נחוצה לא הוחלטה ביד סופר או חוקר יחיד; אלא נמסרה לרשותו של העם בכבודו ובעצמו. הכל נתנו את דעתם לענין החשוב הזה, שהשכיח באותה שעה את כל הצרות והדאגות. ברחובות, במסעדות, באספות, בתיאטרון, בקולנוע, בבית-הכנסת – בכל מקום ובכל מועדה על מה יהודים משוחחים? – מובן, על **עברו קארניוואל**. (פרסקי, שם, עמ' 152)

לשם הקוריוז נזכיר, כי שירים עבריים על "קארניוואל" מופיעים אצלנו זה שלוש מאות שנים ויותר (ובימינו ייזכרו "קרנבל בנח"ל" ללאה נאור ו"יש לי קרנבל"). כבר במחצית השנייה של המאה הי"ז תיאר המשורר העברי-איטלקי יונה הכהן רפא בספרו **פלפול זמן זמנים וזמניהם**, את "חגיגת הקרנוול אצל הנוצרים". וכשם שקודמו, קלונימוס בן קלונימוס (בן דורו של עמנואל הרומי), בעל **מסכת פורים**, תיאר בספרו **אבן בוחן** בחרוזים שופעי הומור את חגיגות הפורים של היהודים, כך צייר יונה את הקרנבל הנוצרי בפלסטיות רבה, ויש בדבריו אפילו תיאור אכילת שפנים וארנבות, רחמנא ליצלן ("והארנבת / מיד ליד נגנבת, / ושפן / בא אחריתן וסופן"). בצד חרוזים כ"האפיפיור / שותה יין במזרק-כסף ובככור", מהדהדים בשירו גם אזכורי פסוקים מהמגילה: "והפחות... והאחשדרפנים והסגנים... המליצים והחרוצים / ...חלפו דחופים ורצים" וכד' (וראה: חיים שירמן, **מבחר השירה**

העברית באיטליה, ברלין תרצ"ד, עמ' שכז-שלא, וכן השירה העברית בספרד ונפרובאנס, ירושלים-ת"א תשי"ז, כך ד, עמ' 505-507).

המלה **קרנבל** מופיעה בעיתונות העברית של תחילת המאה שלנו גם כשמדובר בחגיגות פורים "עבריות". בכ"ב באדר תרע"ד, למשל, מדווח העיתון הירושלמי **חרות**: "במוצאי שבת סובבה בתל-אביב תהלוכה של מסכות לכבוד פורים, 'קרנבל' יהודי". ובשנת תרפ"ט דיווח העיתון הפורימי **מהודו ועד כוש** על "הקרנבל וה'צפלין' בפורים", בתארו את ההתרגשות למראה הכדור הפורח הסגלגל שריחף בשמי תל-אביב. אולם שמונה שנים אחר-כך, משנכנס אדר - חודש שקוראים בו במגילה "ורבים מעמי הארץ מתיידיים" - החליטו טהרני תל-אביב "לעברר" ו"לייהד" גם את הקרנבל.

ב. בין "קרני בעל" ל"מזמוטים"

לדברי פרסקי "מִפֶּה לאוזן התהלכו שמועות שונות על המתרחש מאחורי הפרגוד של חבר השופטים", וכמו בסיפורי חלם, "שבעה ימים ושבעה לילות ישבו חמשת משיבי-הטעם הנבחרים, הזיעו וקימטו את מצחם - והכל בסודי-סודות". אך מסתבר שכבר אז היו הדלפות ומדליפים. אפילו "ביאליק, כיד הסקרנות הטובה עליו, פצר במשורר קרני לגלות לפניו את כל הפרטים ופרטי-הפרטים לפניו מן הקלעים במושב חבר-השופטים" (עמ' 155). והיו שדאגו לספר כי "השם החזק ביותר שנשקל הוא **חינגא-פור**, או **חינגפור** (הצלצול מזכיר את המדינה: סינגפור). ויש מניחים: ברי להם, כי כבר הוחלטה **פורימיאדה** (על משקל: **אולימפיאדה**, **מכביאדה**)".

בן-ישי ופרסקי מזכירים כי אל ועדת השמות הגיעו אז לא פחות משלוש מאות(!) הצעות שונות, והם אף מביאים כמה עשרות מתוכן. רבות מההצעות היו קשורות, כמובן, בשם חג ה**פורים** (פורימוס, פורימיה, פורימון, פורגילה, פורימתא, חינגא פור, פגרא פור, צהלת פורים, והשם המקראי פורתא, ששתי אותיותיו האחרונות פורשו כנוטריקון של תל-אביב). גויסו גם שמותיהם של **אסתר** (אסתרון, חג אסתר, תור אסתר, תורסתר, ואפילו אסתריה, החורז בהיסטוריה), **המן** (המן נבל), **ושתי** (ושתיאדה), או **שושן** (משוש שושן, שושניה, שעשוניה). רק את **זרש** או **ויזתא** לא מצאנו שם, משום מה, וכן לא את **מהומן**, ששמו הולם ללא ספק כל חגיגה אצלנו. לא נעדרו, כמובן, כל המליים העבריות והארמיות הקשורות בשמחה.

היו שניסו לטבוע מלה עברית המצלצלת כ**קרנבל** (קרני בעל, קורני יבול, קורן בא לעם, קרנזיל [מיזוג של הקרנבל וברזיל?]) או לשדך בין **קרנבל** ל**פורים** לגיל ולתל-אביב (קרנפור, קרני גיל, קרני אביב). שמות רבים הסתיימו ב-ון (בדיחון, גילון, הלולון, חגיגון, חגמון, מסעון, מסכון, מצעדון, מהמון, משמנון, תהלכון, תערוכון, תשואון, תלפיון, תל-אביבון). שמות אחרים הסתיימו ב-יה (אדריה, אביביה, נשפניה), ב-נוע, על דרך **ראינוע** (גילנוע, עמנוע) ועוד. למרבה הפלא, לא הציע איש את **אץ קוצץ** של הקליר, אולם היו בין השמות המוצעים כמה "מְשַׁבְּרֵי-שִׁינִיִּים" דומים, כמו **ששון-שושן** או **משוש-שושן** (נסו להגות אותם חמש פעמים רצופות, כ"שרה שרה שיר שמח". ומה היו עושים הליטאים?). הוצעו גם חידודים כ**פורקדן** (על משקל **קורקבן**, הלחמה של **פורים** ו**רקדן**), **פורדיצה** (= דיצת פורים) ואפילו **מזמוטים** (תארו לעצמכם שמדי שנה היו כל תושבי העיר העברית הראשונה יוצאים לחגיגת המזמוטים ההמונית המסורתית שלהם).

אגב, בין ההצעות הרבות שהוגשו לוועדה הייתה גם אחת, שנסתיימה ב-ידע: **עלידע** (מלשון עלייה), וייתכן שהיא שימשה מקור השראה לבעל השם שנבחר. ובצד הפורימיאדה הייתה עוד הצעה על דרך **אולימפיאדה**: **ושתיאדה**.

אחרי כמה שבועות של מתח, שבוע ימים בלבד לפני פורים תרצ"ב, פרסמה הוועדה את החלטתה:

השופטים, אחר ישוב-דעת ארוך וקשה, בחרו בשם "עדלידע" על סמך המאמר התלמודי "אמר רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי" (מגילה ז ע"ב). השם הונח במין נקבה וצלצולו כצלצול: אולימפיאדה וכדומה. המדקדק ר' אברהם אברונין הופקד לנקד את השם. ובעל ההמצאה הריהו חברנו י"ד ברקוביץ. (פרסקי, שם, עמ' 153-154)

לעניות דעתנו, הצעתו של ברקוביץ היא אחת ההברקות המוצלחות שנקלטו בלשוננו. אולם בתרצ"ב לא הכול הסכימו עם קביעה זו. "בנוהג שבעולם אין השופטים בעצמם מציעים משלהם, אלא מחליטים על הצעותיהם של אחרים", כדברי פרסקי (עמ' 154); אבל גם מבלי להיכנס לשאלות קטנוניות כאלה, היו כנראה לפחות 299 מועמדים מאוכזבים, שהסתייגו מן ההצעה. לדברי פרסקי, באו כמה מהם להתאונן באוזני ראש העיר דאז, מאיר דיזנגוף, וזה ענה להם ברוח של דמוקרטיזם: "חכו-נא, רבותי - ישוב במהרה ביאליק מווינה ונבטל את המלה **עדלידע**. אילו

היה ביאליק כאן בעיר, לא היינו מכריזים על התחרות, אלא מקבלים מפיו שם נפלא – וחסל".

וכשחזר ביאליק ונשאל לדעתו על חידושו של ברקוביץ, היתל בשואלים באמרו להם שיש לו הצעות טובות מן העדלידע, כמו, למשל, פורה (הקושרת בין פורים למיץ הענבים שבפורה), או שמחת אסתר (במלעיל, חורזת עם סילווסטר). ואילו טשרניחובסקי, כדרכו, הציע לקרוא לקרנבל של פורים אסתורת (במשקל עשתורת).

אביגדור המאירי שחרר אז קיטור רב כנגד השם החדש בעיתונו הקומקום. לשמעוניוביץ-שמעוני הציעו לכתוב "אידיליה לעדלידע", ושלונסקי הצעיר הציע צהלולה (שילוב של צהלה והילולה), ובשיר שפרסם בכתב העת כתובים בדיוק שנה קודם לכן לכבוד נשף הפורים של האהל, אף חרז "הלולה-לה" ו"התלולה-לה", אולי על משקל "או-לה-לה!" הצרפתי (אורי סלע, הגל הקל של השירה העברית, תל-אביב תשמ"ה, עמ' 24).

היו כאלה שהתקשו בתחילה להסתגל לכתובת השם עדלאידע או עדלידע כמלה אחת, והמשיכו לכתוב במשך שנים על חגיגות העד-לא-ידע, ולעתים אפילו על תהלוכת העד-דל-אידע. פרסקי עצמו, המדווח כל זאת, כתב בהומור כי הציע להוסיף לשם החדש יו"ד אחת, ולכתוב עדלידע (עד-י-לא-ידע), "כדי שנוכל לקרוא את המלה הזאת ישר והפוך" – ממש כמו שירי ה"נזור אחור" (פאלינדרום) של משוררי ימיהביניים.

בדיוק שנה אחרי שדרך כוכבה של העדלידע בשמי העברית הארץ-ישראלית המדוברת, בפורים תרצ"ג, דרך גם כוכבו של פזמונאי חדש בשמי הפזמון העברי. זה היה נתן אלתרמן הצעיר, שחזר כאגרונום מדופלם מלימודיו בצרפת, אך נסחף מיד לשמחת הפורים התל-אביבית. פזמוניו הראשונים, שנכתבו אז לחגיגות – "שיר הסריסים" ("נעמוד בתור / מלפנים ומאחור"), "מה לעשות שאני יפה כזאת" ו"הוא והיא על הגג" (מעפולה באנו הנה") – נכנסו מיד לקלסיקה של הזמר ההומוריסטי העברי. בשיר על הצמד מעפולה הבא להשתתף בשמחת העדלידע בתל-אביב, גוערת חוה'לה בבושה ביהודה, בעלה (פזמונים ושירי-זמר, ב, תל-אביב תשל"ט, עמ' 213):

אל תהיה פֶּרֶבִּינֶצֶאל.
פֶּנְרָאָה שְׁעוֹד בְּקָלָל
לא רֵאִיתָ קֶרְנָבַל...

ובשיר על סריסי שושן (שם, עמ' 222–223) כבר מופיעה בין "בום" ל"בום" החריזה האלתרמנית האפיינית על "חֲשָׁנוֹרֶשׁ תִּינוֹק" המסדר לו "פִּיפִי-אוֹ-קְלוֹק":

וְאֶמְרָה לוֹ כָּד:	גְּלִי-גְלִי-גֵל,
"אוֹיָהּ, תֵּרַח מְתָרַח,	זֶה הָיָה אֶחָד סֶקֶנְדֵּל -
עַד מְתִי תִשָּׁתֶּה קוֹנֵי-אֲקִים	וְשָׁתִי מִחֲדָרָה יָרְדָה
יָחַד עִם הַפִּסְקִידֵי-אֲקִיסוֹ"	וְסִדְרָה לוֹ עֲדִלְדֵּעַ,

ב-25 במאי 1935, שלוש שנים בלבד אחרי הולדת המונח **עדלידע**, הציג התאטרון הסאטירי **המטאטא** "גילה-רינה ב-12 תמונות", ושמה **חגלידע**. כותבי ההצגה, יצחק נוז'יק (מערכונים) ונתן אלתרמן (פזמונים), לגלגו בה על ריבוי החגים בישראל ועל האפנה של "יום יום חג". אחרי שהתברר "שמכל שס"ה ימי השנה נמצא רק יום אחד ויחיד שעדיין עומד בלא חג", הוחלט להועיד ליום זה חג מיוחד, ולקרוא לו **חגלידע**, על משקל **עדלידע**, כמובן (שם, כרך א, תל-אביב תשל"ז, עמ' 291). בפזמון הפתיחה חורז אלתרמן: "נְאוֹר וְתוֹר / וְקֶרֶן וְנֶבֶל. / אֲנִי חֲמוֹר, / אֶתָּה גִמְלָה... / תִּנִּי לִימוֹנְדָה, / מִים תִּנִּי. / כִּי עֲדִלְדֵּעַ / בְּבִטְנִי" (שם, עמ' 47–51). ובסוף הפזמון הוא משתעשע במשחק לשון חדש הקשור בעד-לא-די:

וּמִישׁ-וְנֶמֶשׁ, גִּזְזִי וְקֶשׁ,
וּפְרָקִים וְעִבְאִיָּה,
הַעֲדִלְדֵּעַ פֶּה מִמֶּשׁ
הַפֶּכֶה לְעֲדִלְדִּיָּה.

שנה אחר כך, בפורים תרצ"ו, כבר לא נערכה העדלידע בשל ה"מאורעות". את ביטולה של ההתלוכה המסורתית ביכו אז הקריקטורה בשער העיתון הפורימי **הלוליינו**, וכן "קדיש" מחורז בעיתון **פורמיאדה**. עיתון זה, האחרון, שעשה שימוש בשם שנוצח בתחרות על ידי ה**עדלידע**, יצא לאור מדי שנה עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה. עם ביטול העדלידע, בפורים תרצ"ו, כתב אלתרמן במדורו "רגעים" בעיתון **הארץ** "שיר ערש לעדלידע" (שם, עמ' 233–232):

עֲדִלְדֵּעַ, הִסִּי. פֶּה עַל סֶף כָּל דָּלָת
פְּסִימִקֵּס עוֹמֵד כְּלוֹ מְרִיר-חֲמוּץ.
בְּאוֹר כָּזֶה נֶקֶל לְקַלֵּט נִגְלָת,
לֹא כְּדֹאֵי לָךְ לְטִיֵּל בְּחוּץ.

במשך שלוש השנים הקשות, שנמשכו בהן "המאורעות", לא נערכו תהלוכות עדלידע. בשנת 1940 כבר מתגעגעת אלתרמן אל העדלידות (בלשון ריבוי, "אוסטרלי בעיר", שם, עמ' 171):

אִי, בְּשָׁנִים הָהֵן הַמְּבֻרָכֹת
הָיוּ מִכְבִּיּוֹת וְעִדְלִידוֹת.

במשך מלחמת העולם השנייה ואחריה פסקו התהלוכות, וחלפו שנים עד שנתחדשה מסורת העדלידע, וגם אז – לתקופה קצרה בלבד. אגב, לא רק אלתרמן השתעשע במשחקי לשון מחורזים על העדלידע. כפי שקורה לא פעם בלשון, נגזר במרוצת השנים גם פועל מן השם הזה (שהוא עצמו גזור מפועל). בדיוק עשרים וארבע שנים אחרי הולדת העדלידע, בערב פורים תשט"ז, קרא ברדיו השחקן יהושע ברטונוב, כמנהגו מדי פורים, את הפזמון האקטואלי של אשף הקלמבורים חנניה רייכמן. ושם, בדברו על מגמת ההתנכרות מהמציאות של השלטון הבריטי והעולם, חרז רייכמן בפועל הגזור משם החגיגה (הדי הימים, תל-אביב תשי"ז, עמ' 275):

אֶת פְּרָצוֹפֶם שֶׁל הַנְּכָרִים
עַל כָּל מַסְוִי לְמַדְנוּ.
אֵד גַּם אֲנַחְנוּ, חֲבֵרִים,
זְמוּ רַב הַתְּעַדְלִידְנוּ.

ובהמשך השיר גזר רייכמן אף שם תואר בבניין פועל במשפט שכוונתו לומר ש"לא כל יום פורים":

אֶסוּר לָעֵם אַחֲרֵי פוּרִים
לִהְיוֹת מְעַדְלִיד?

בשנים הראשונות למדינה היה לא רק מצעד-שלא-צעד, אלא גם עדלידע שלא עלתה יפה. וכשקרבה שנת העשור למדינה כתב בנימין גלאי בטורו במעריב (13.9.57) על "מרת עדלידע": "יהי רצון שלא תהיה זו אותה גברת (מרת עדלידע, היא מרת כיבוש השממה, היא גברת מצעד-שלא-צעד) באדרת יקרה פי עשר" (על קפה הפוך, עמ' 376). שש שנים אחר כך שודרה בקול ישראל תכנית פורימית של כותב שורות אלה, "רדלאידע", שבשמה נשתלבו המלים רדיו ועדלידע (על המשמר, 15.3.63).

ג. העדלידע והאולימפיאדה

ברקוביץ, בהציעו את השם **עדלידע** לקראת פורים תרצ"ב, קישר וגישר בין שלוש שפות: עברית, ארמית ויוונית. הביטוי **עד דלא ידע** ארמי הוא, היוונית יד לה במלה החדשה מצד הסיומת, והעברית קלטה את הצירוף כמקשה אחת, על דרך שמות פרטיים מסתיימי **יִדְעַ**, כמו **אֶלְיָדַע**. איך הגו ברקוביץ וחבריו את השם החדש, **עדלידע**? יש להניח שלכתחילה נהגה במלרע, כשם שנהגו השמות המקראיים **אֶלְיָדַע** ו**וְהוֹיָדַע**. אבל העם הנוטה לִמְלַעַל שמות (ברוח "מי ימלעל מלרעי ישראל") מִלְעַל גם את ה**עדלידע**, ולא במעט בהשפעת **האולימפיאדה**, המלה שהשפיעה כנראה יותר מכול על קבלתו והיקלטותו של שם זה. בחג החנוכה לא היו מעזים, אולי, לאמץ שם שאינו עברי טהור; אבל כשמדובר בחג הקשור בשושן, מותר לומר: "רווח והצלח יעמוד ליהודים ממקור אחר", אפילו מאולימפיה שביוון. כאן המקום להעיר, שהשימוש המודרני במונח **אולימפיאדה** למשחקים האולימפיים, הנערכים אחת לארבע שנים, בטעות יסודו. נתן שפיגל בספרו **מלים מספרות** (ירושלים תשנ"ב) מגדיר: "אולימפיאדה - פרק הזמן של ארבע שנים שבין חגיגה לחגיגה במשחקים של אולימפיה" (עמ' 18), ובנימין גלאי נותן לכך טעם בספרו **המלים בחיינו** (תל-אביב תש"ן): "ה'יאדה' שב'אולימפיאדה' - סיומת לשון-נקבה של יחס-השייכות או המוצא" (עמ' 138), ועל כן עורכי ספר הספורט העברי **חזק!** (תל-אביב תש"ח) מעירים בהערות שוליים: "ואולם השם 'אולימפיאדה' כבר נעשה שגור ועל כן לא שינינו מן הנהוג" (עמ' 58).

ד. האולימפיאדה והמכבייה

פחות משבוע אחרי שתל-אביב חגגה את ה"עדלידע" הראשונה שלה צהלה העיר ושמחה שוב בשל חגיגה נוספת, שנמשכה כשבוע (מ-28 במארס עד 6 באפריל 1932). הייתה זו **המכבייה** הראשונה, שנערכה "במלאות 1800 שנים למרד בר-כוכבא!" והנה, גם בחירת שמם של "המשחקים האולימפיים העבריים" לוותה בוויכוחים. וכמו שהפורימאדה "הובילה" תחילה במירוץ הפורימי, כך נראתה **המכביאדה** - על דרך **אולימפיאדה** כמובן - כ"סוס הבטוח" במירוץ הספורטיבי, ורק בשל הוויכוח שנתעורר גברה עליה **המכבייה** ב"פיניש" מפתיע.

מי טבע אז, בשנת תרצ"ב, את השם **מכבייה**? מסתבר שהיה זה המורה, העורך והפזמונאי קדישיהודה סילמן. יהושע אלוף, ממארגני המכביות הראשונות, סיפר כי סילמן "הוא שהציע את השם 'מכביה', כשהנסיון לקרוא לכינוס העולמי לספורט בארץ ישראל בשם 'מכביאדה' עורר התנגדות כללית", כעדות בנו של סילמן, ראובן סיוון, במכתביו למערכת **מעריב** (11.7.89) ו**חדשות** (16.7.89).

העיתון הפורימי **על העצים** (תרצ"ב) מדווח עדיין על **המכביאדה**. אולם הצצה בשבועון התל-אביבי המצולם **כלנוע** מגלה כי כבר באמצע פברואר של שנת 1932 הופיעה שם כותרת אחרת: "**המכביה** תתקיים השנה בת"א" (גיליון ה', 12.2.32); ובתחילת אפריל דיווח השבועון בלויית צילומים על "**המכביה** הראשונה בתל-אביב" (6.4.32).

חנניה רייכמן השתעשע לאחר זמן בגזירות הטיות קונדסיות מהשם "**מכבי**" (**הדי הימים**, עמ' 270):

וְלַמְדוּ-נָא הַדְיוּטוֹת
 "מִכְבִּי" – אֶפְשָׁר לְטוֹת!
 צֹא, לְמַד כְּהֶלְכָּה:
 "מִכְה־בִי, מִכְה־בְּדִי"

המכבייה ניצחה, וה**אולימפיאדה** המקופחת זכתה אפוא במדליית כסף או ארד בלבד, בזכות **העדלידע**, שנטבעה חודשים מספר אחר כך כמעט בצלמה ובדמותה.

העובדה שדווקא המלה העברית ה"טהורה" בין השתיים, **מכבייה**, זכתה במרוץ, אינה מתמיהה, ואפשר שיד הסופית הפופולרית (אך הקונטרברסלית) – **יה** הייתה בניצחון זה. על הפולמוס הזה כבר כתבו רבים. בעיקר ראובן סיוון, לא רק במאמריו הרבים על תחיית הלשון, אלא גם באותו מכתב למערכות העיתונים, "גלגולה של מכבייה" הנזכר לעיל:

כללי הסופית 'ייה' מילים מחודשות כגון ספרייה, נגרייה, עגבנייה, עירייה, חנוכייה, הייתה אפינית לחידושי "הלשון הירושלמית" בימי ראשית התחדשות הלשון. תחילה עוררה סופית זו ביקורת, בייחוד בחו"ל, בקרב 'חבורת אודיסה' שביאליק נמנה עמהם. אבל עם הזמן הלכה ודעכה התנגדות זו ובימינו מקובלת סופית זו על הכול.

כמעט על כל אחד מהחידושים הנזכרים במכתב כבר כתב סיוון רשימות מאלפות, כמו חוברת **לשוננו לעם** שהקדיש לעגבנייה (כב [תשל"א], ג), או

דבריו על הסופגנייה, חידושו של דוד ילין משנת תרנ"ז (לשוננו לעם לא [תשמ"ב], ה, עמ' 162–163), ועל החנוכיה שהאירה לראשונה באותו חג ובאותה שנה במדורה של חמדה בן-יהודה (לשוננו לעם כב [תש"לא], ב, עמ' 63–64). "היום תאמרו להם 'חנוכיה' למנורה של שמונה נרות ויקבלו (אם גם אין שום עניין למנורה עם השורש 'חנך')", כתב אז ליליינבלום באודסה (שם, עמ' כז). ורבניצקי לגלג בפרדס שלו על "ממציאי המלים", שחידשו גם מלים כמו שמשיה, מטרייה, ספרייה ועגבנייה.

את עקימת החוטם של "אנשי אודסה" אלה, ושל ביאליק הצעיר – שפרסם, כידוע, את ראשון שיריו לפני 101 שנים בפרדס של רבניצקי – מתארת גם זיוה שמיר ברשימתה "מה אכל ביאליק בחנוכה?" (ידיעות אחרונות 13.12.85). היא מזכירה שם לא רק את מכתביו של ביאליק בעניין זה (שנדפסו בספר איגרות, א, עמ' עד–עו), ואת דבריו על י"מ פינס (בדברים שבעל-פה, א, עמ' קעה), אלא גם את העובדה שכאילו להכעיס הרקיד ביאליק בשיר הילדים שלו, "בגינת הירק", את הסלק עם עגבנית דווקא, ולא עם עגבנייה ("ויתפוש עגבנית ויצא במחול"), ובמקום הסופגנייה, שלא ערבה לחפן, הציע את המלה אספוג, החורזת עם אתרוג.

חרף הסתייגותו של "המשורר הלאומי" מן החידושים בסופית יָהּ, המשיכו ה"ירושלמים" ושאר מחדשי לשון בשלהם. יצחק אבינרי מסתכל באפנת הסופית יָהּ במבט לאחור, וכותב בספרו יד הלשון (עמ' 373–374) "על ההפרזה בניצול הסיום 'יה'":

הרבה חידושים יתרים בסיום יָהּ נפלטו מהלשון. כמעט לא ייאמן כיום שהשתמשו פעם ב"ניירה" לבית-מסחר לנייר, או ב"ספרייה" (מספרה), "אבנייה" (בן-יהודה במילונו, במקום כביש), "אחדייה" (יחידה, בחשבון). במלון הרוסי-עברי של א' כהנא נמצאים כששים חידושים ממין זה, שלא נקלטו.

גם בספרו האוטוביוגרפי של איתמר בן אב"י, עם שחר עצמאותנו, מצויים חידושים רבים בעלי הסופית יָהּ שלא נקלטו: בריתיה (= 'פדרציה', עמ' 417), דולריה (כינוי לארה"ב, עמ' 384), חליליה (= 'עוגב כנסייתי', עמ' 375), מוֹלִיָה (= 'הוצאת ספרים', עמ' 508), עמודיה (= 'שדרת עמודים', עמ' 361), או זהביה (= 'תפוח-זהב', לימים תפוז; וראה דן אלמגור, "בפרדס נפל תפוח", ידיעות אחרונות, 23.10.81). המשורר יצחק למדן מזכיר ביומנו בשנת תר"פ דרכיה (= פספורט, דרכון של ימינו; ראה מאזנים תש"ם, עמ' 132).

והנה - בתוך כל אלה - באה בשנת תרצ"ב מלה נוספת באותה הסופית, מכבייה, זוכה בתחרות עד שהיא נעשית לנכס לאומי. מה פלא שביאליק - שהיה רגיל שיפנו אליו בבקשה לחדש מלים חשובות מסוג זה - לא התפעל גם ממנה, כשם שלא התפעל מן העדלידע?

שישים ואחת שנים חלפו מאז ישבה ועדת השמות של עיריית תל-אביב על מדוכת השם לקרנבל הפורימי השנתי, ומאז נתעשרה העברית - לפחות זו המדוברת והעיתונאית - בעשרות מלים חדשות במתכונת האולימפיאדה, המכביאדה, הושתיאדה והעדלידע. שישים מלים עבריות חדשות, חלקן כשרות ותקניות וחלקן ממזריות וקיקיוניות - אינן בטלות בשישים! גם אם לא לכולן יש תוקף של ממש בישיבות האקדמיה ללשון ובמילונים, ראוי לערכן במעין "מילוניאדה", כשהן מתוארכות וממוסמכות. את החומר הזה נביא בהזדמנות אחרת, ורק נגלה בינתיים שצפוי "סיבוב" נוסף בהתמודדות בין הסופיות - יָה ו־יאדה. מעניין אם הפור בענייני לשון עגול ככדור הוא.

צייר נחום גוטמן (מתוך מועדים, ב, תל-אביב התש"א)